

METODOLOGINĖS VISUOMENINIŲ VERTYBIŲ PROBLEMOS

Nors vertybių teorija (aksiologija) tarybiniai filosofai susidomėjo palyginti neseniai (pirmu šios teorijos problematikai skirtu veikalu laikytina leningradiečio filosofo V. Tugarinovo knyga „Apie gyvenimo ir kultūros vertybes“, išleista 1961 m.), bet jos problemų tyrimas, kad ir sukėlęs daug diskusijų, o kartais ir labai priešaringų vertinimų, šiandien jau yra davęs nemaža tikrai vertingų rezultatų. Savo ištakomis siekianti I. Kanto filosofiją, itin sparčiai besivysčiusi XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje (V. Vindelbando, H. Rikerto ir kt. darbai), ši teorija formavosi ir brendo beveik išimtinai idealistinės metodologijos rėmuose. Matyt, dėl to marksistų ji buvo ilgai kritikuojiama ir netgi visiškai atmetama. Todėl dabar, galutinai įsitvirtinus pozityviam vertybių teorijos traktavimui, ypač reikia parodyti istorines šios teorijos atsiradimo prielaidas, materialistiškai pagrįsti jos esmę ir jau po to bandyti spręsti joje iškilusias problemas. Į aksiologines studijas aktyviai įsijungė ir mūsų respublikos filosofai bei sociologai. Tai parodė tarpinstitutinis simpoziumas, įvykęs 1969 m. lapkričio 19 d. Vilniaus Valstybiniame universitete. Jį surengė Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija bei Vilniaus Valstybinio universiteto Filosofijos katedra. Simpoziume buvo perskaityti 22 pranešimai, gvildenę metodologines socialinių vertybių problemas.

Esminę vertybių teorijos problemą — socialinio pažinimo ir socialinio vertinimo santykį — savo pranešime aptarė A. **Lozuraitis** (VUU). Neigdamas pozityvistinį vertinimą ir tiesos priešpastatymą, kylantį iš stebėtojiško požiūrio į tikrovę, kurį kritikavo dar marksizmo klasikais, pranešėjas parodė, kad pažinimas yra praktinio žmogaus santykio su tikrove išraiška ir jau vien dėl to negali būti atskirtas nuo tikrovės reiškinių vertinimo. Materializmo metodologija leidžia surasti objektyvius socialinių reiškinių vertinimo kriterijus, kartu ji nepriešpastato pažinimo ir vertinimo vienas kitam, bet traktuoja juos taip, kaip dvi to paties subjekto (t. y. visuomenės) dvasinės veiklos sritis.

Vertybinių santykių ir vertinimo formų analizei buvo skirtas K. **Stoškaus** (VUU) pranešimas. Pažymėjęs, kad tarybinėje filosofinėje literatūroje vertybės vis dažniau išvedamos iš subjekto santykio su objektu, pranešėjas argumentuotai prisijungė prie šios pozicijos (vadinamosios praktinio santykio teorijos) ir teigė, kad šį praktinį santykį galima atskleisti pažinimo, o ne vertinimo procese, nes „pažinimo procese gaunama informacija apie vertinamo objekto savybių atitikimą subjekto poreikiams <...> tampa būtina vertinimo sąlyga“.

Pranešime buvo ilgiau sustota ties pačia betarpiškiausia vertinimo forma — emocijne. Tam tikrų objektų savybių atitikimas subjekto poreikiams sukelia emocijas, reguliuojančias subjekto veiklą, t. y. skatinančias vienaip ar kitaip elgtis atitinkamų objektų atžvilgiu. Įdomios esančios tokios emociinio vertinimo situacijos, kuriose išnyksta reguliacinė emocijų funkcija ir išlieka vertinamoji. Čia jau prasidedanti estetinių vertybių sritis. Vertinimo objektas (pavyzdžiui, meno kūrinys ar praeities įvykis) kaip emocijų šaltinis aktualiai neegzistuoja, bet turįs prasmės tik dėl asociacinio ryšio su aktualiai egzistuojančiais objektais.

Trumpai aptaręs kitas vertinimo formas (loginį, vaizdinį vertinimą), pranešėjas pabrėžė, kad, nors ir „kaip įvairiai besireikštų subjekto vertinamasis požiūris, jis visada tam tikru mastu atspindi objektyvią tikrovės reiškinį arba idėjų vertę subjektui. Tik dėl to vertinimai ir gali atlikti reguliacinę funkciją, t. y. teisingai orientuoti žmogaus praktinę veiklą“.

N. Nikolajeva (VISI) savo pranešime „Vertybė ir interesas“ pabrėžė, kad vertinimo santykiuose glūdi subjekto poreikiai ir interesai, o vertybę apibūdino kaip interesą atitinkančią objektą. Vertinimas, pasak pranešėjos, esąs interesu paremtas pasirinkimas. Apžvelgusi intereso prigimtį tyrinėjusių tarybinių teoretikų pažiūras, pranešėja pasiūlė tirti šį reiškinį dviem piūviais: pagal jo kilmę ir pagal interesą tiriančių visuomeninių mokslų objektų turinį. Kilmės požiūriu interesas visada esąs objektyvus, nes jis sukliamas tam tikro poreikio ir sąlygojamas socialinių aplinkybių, o pagal visuomeninių mokslų objektų turinį galįs būti traktuojamas kaip objektyvus (politinės ekonomijos požiūriu), subjektyvus (psichologijos požiūriu) ir kaip objektyvaus bei subjektyvaus momentų vienybė (sociologinis požiūris).

Asmenybės vertybes ir jos asocialumo problemą savo pranešime analizavo **B. Kuzmickas** (VISI). Pranešėjas akcentavo mintį, kad, įsijungdamas į visuomenės gyvenimą, individas susiduria su visuomeninėmis vertybėmis, kurios savotiškai diktuoja jam veiklos tikslus, normas, idealus bei gyvenimo įprasminimo būdus. Šis sąlytis su visuomeninėmis vertybėmis sukelia vienokią ar kitokią individo vertybinę orientaciją, kuri savo ruožtu priklauso tiek nuo asmenybės socialinio vaidmens, tiek ir nuo jos psichologinių savybių bei biologinių poreikių. Taip formuojasi individo subjektyvios veiklos motyvacijos pagrindai. Svarbiausia normalaus asmenybės įsijungimo į visuomenę (t. y. jos socialumo) prielaida pranešėjas nurodė individo vertybinių siekimų atitikimą socialiniam asmenybės reikšmingumui. Individualių vertybinės orientacijos motyvų ir objektyvių socialinės aplinkos sąlygų neatitikimas kaip tik ir sukelia asmenybės asocialumą. Dvasinės krizės peraugančios į agresyvumą, depresijas, neurozes; nusikaltimą, savizudybę — vis tai asmenybės asocialumo

apraškos. Žymus jų paplitimas gali rodyti nenormalų kai kurių visuomeninių ryšių ir santykių funkcionavimą.

Įdomią visuomeninių procesų valdymo teorijos problemą („Socialinių vertybių reguliavimas“) palietė **Z. Morkūnas** (VVU). Teigdamas, kad vertinimas yra daikto (ar santykio) idealaus modelio lyginimas su realiu daiktu (ar santykiu) ir kad vertybė yra išraiška santykio tarp subjekte esančio idealaus vertybės modelio ir realių daiktų (ar ryšių), pranešėjas sustojo ties šio idealaus modelio prigimties problema. Trumpai aptaręs klausimo istoriją, parodęs idealizmo ir mechanistinio materializmo pozicijų nepakankamumą, jis pabrėžė mintį, kad šis idealus modelis (idealos paskatos, tikslai) visada yra visuomeniškai sąlygotas. Taigi socialinių vertybių reguliavimo problemą galima spręsti tik „laisvai tvarkant žmogiškųjų vertybių priežastis — gamybinius santykius“.

Trumpai palietęs individo poreikių prigimtį, pranešėjas (remdamasis K. Marksu) pareiškė mintį, kad ne visada yra tikslingas poreikių skirstymas į materialinius ir dvasinius, nes materialinio (biologinio) poreikio tenkinimas gali turėti žmogiškąjį turinį, arba jo neturėti. Todėl poreikiai skirstytini dar ir į žmogiškuosius (arba laisvus nuo betarpiško fizinio poreikio) ir į biologinius (priklausomus nuo šio poreikio).

J. Karosas (VVU) savo pranešime („Socialistinės ideologijos vertybės ir visuomeninė praktika“) teigė, kad socialistinėje visuomenėje dėl nepakankamo gamybos išsivystymo žmonių santykių turinys tebėra apspręstas materialinio intereso ir dėl to šiuos santykius būtina reguliuoti politiniais bei teisiniais institutais. Socialistinė ideologija, kaip visuomeninių vertybių sistema, atlieka tarpininko tarp individo ir socialinių jo veiklos sąlygų vaidmenį. Ideologinės vertybės privalo atskleisti individui jo veiklos perspektyvą, parodyti jo poreikių priklausomumą nuo visuomenės poreikių.

Estetikos ir vertybių teorijos sąlyčio klausimus nagrinėjo **A. Katalynas** (VVU). Jis kalbėjo apie meno pažintinį ir vertybinį aspektus šiuolaikinėje tarybinėje estetikoje. Pažymėjęs, kad joje vyraujantis gnoseologistinis meno esmės bei jo funkcijų aiškinimas yra nepakankamas, pranešėjas sakė, kad reikia plačiau nagrinėti aksiologinę meno prigimtį pusę, nes, traktuojant kūrėją (ir suvokėją) tik kaip pažinimo subjektą, nukenčia menininko estetinio santykio su tikrove aiškinimas, meno kūrinio turinio formavimo bei jo funkcionavimo supratimas (interpretacijos galimybės). Todėl, tyrinėjant šiuos klausimus, ypač svarbu išryškinti pažintinius ir vertybinius aspektus. Tai, pasak pranešėjo, labai reikšminga visos šiuolaikinės marksistinės estetikos augimo sąlyga.

Referatyvūs buvo **D. Dobilaitis** („Pozityvistinis vertybės supratimas“) ir **V. Lukinskaitis** („Intuityvizmo ir emotyvizmo moralinių teorijų metodologiniai pagrindai“) pranešimai (VVU).

E. Krakauskas (VVU) kalbėjo apie moralinių vertinimų ištakas. Teisės ir moralės vertybių santykį nagrinėjo **V. Rybakovas** (VVU).

Įdomią ir daugeliu požiūrių aktualią nacionalinių vertybių problemą palietė savo pranešime **A. Smirnovas** (VAPM).

V. Goldbergas (VISI) palietė estetinių vertybių ir religijos santykio klausimą. Operuodama visuomeniniais fenomenais, kuriuos sudaro vienaip ar kitaip sudaiktintos esminės žmogaus jėgos, religija buvo ir yra labai savotiškas kultūros veiksnys. Religinės apeigos ir ritualai yra tarsi individo įsijungimo į socialinę tikrovę forma, religiniai jausmai ir vaizdiniai fiksuoja elgesio taisykles. Kita vertus, nurodė pranešėjas, antgamtiskumas, kuriuo remiasi religija, neegzistuoja, ir dėl to religija yra vien iliuzorinių dorovinių ir estetinių vertybių sistema. O tai esą ir leidžia kalbėti apie etinių ir estetinių vertybių iškraipymą religijoje.

J. Lazauskas (VDI) aptarė vertybinės individo orientacijos struktūrą, o **J. Macevičius** (LTSR MA) — politinės kultūros vertinimo kriterijus.

Darbo, kaip socialinės vertybės, tyrimo principams buvo paskirtas **J. Rakausko** (LŽŪA) pranešimas. Įdomių, sociologiniais tyrimais paremtų minčių savo pranešimuose pareiškė **M. Damidavičius** („Vertybinės orientacijos ir materialinis suinteresuotumas“) ir **I. Lempertas** („Vertybinės orientacijos ir moralinis skatinimas“) (VVU).

Keletas pranešimų (**F. Škliarskaitės**, VVU — „Buities vieta visuomenės gyvenime“ ir kt.) su vertybių teorijos problematika buvo labai mažai tesusiję.

Kai kuriuose pranešimuose stokojo gilesnės problemų analizės, labai marga buvo ir pranešimų problematika. Šie trūkumai, taip pat kai kurie organizaciniai nesklandumai (nespėta išspausdinti tezių), matyt, ir sąlygojo tai, kad, perskaičius visus pranešimus, beveik nebuvo diskusijų.

Uždarydamas simpoziumą, **A. Lozuraitis** išreiškė viltį, kad vertybių teorija mūsų respublikos filosofų tarpe ateityje susilauks dar rimtesnio dėmesio.

S. Venskevičius

GAMYBINĖ MOTERS VEIKLA IR ŠEIMA

Artėjant V. Lenino gimimo 100-sioms metinėms, 1969 metų liepos 21—24 dienomis Minske įvyko tarprespublikinis sociologų simpoziumas. Jį surengė tarybinių sociologų asociacijos šeimos tyrinėjimų komitetas, Baltarusijos TSR Valstybinis universitetas.

Simpoziume dalyvavo filosofai, sociologai, ekonomistai, demografai, teisininkai, medikai, genetikai, etnografai, rašytojai, žurnalistai ir kt., jų tarpe 9 mokslų daktarai ir 60 kandidatų. Po plenarinių posėdžių dirbo